

Tak gwałt się gwałtem odciska

Przeczytajcie „Sploty”. Dzięki tej książce łatwiej zrozumiecie, skąd wziął się wybuch nienawiści i okrucieństwa na Wołyniu w 1943 roku

GRUSZCZYŃSKI

Wiele osób w Polsce zastanawia się, jak mogło dojść do masowych sąsiedzkich mordów i terroru na terenie Wołynia. Dlaczego rodziny, które żyły obok siebie przez kilkadziesiąt lat, pewnego dnia chwyciły za sierpy, kosy i noże, a następnie wymordowały swych polskich znajomych?

Łatwiej to będzie zrozumieć po lekturze tomu rozmów, które z Piotrem Tymą, jednym z najważniejszych liderów środowiska ukraińskiego w Polsce, przeprowadziła Iza Chruślińska. Autorka wywiadu nie jest tu bez znaczenia – Chruślińska od wielu lat wydaje książki poświęcone Ukrainie, zna temat od poszewki i dobrze wie, jak i o co pytać.

Czytając „Sploty”, mamy szansę spojrzeć oczami Ukraińców na skomplikowaną i przepelnioną strachem, przemocą i dyskryminacją historię relacji polsko-ukraińskich w XX wieku. Możemy się wczuć w dusze ludzi, którzy czuli się w II RP obywatelami drugiej kategorii.

Tyma opowiada, że tereny zamieszkałe przez Ukraińców były cywilizacyjnie zapóźnione. „Ojciec w czasie II wojny światowej był na robotach w Niemczech. Porównywał więc tamtejsze warunki życia z tymi we wsi w Bieszczadach – drogi, poziom życia, sprawność gospodarki. Dostrzegał też brak wizji w rozwoju tego regionu, która uwzględniałaby wszystkich jego obywateli – także Ukraińców”.

Dalej czytamy o przymusowej polonizacji Ukraińców w czasach międzywojnia. Kuszono ich karierą w administracji państwowej, musieli wypełnić tylko jeden warunek: przyjąć religię katolicką. „Uroczyste ceremonie tak zwanego przyjmowania prawosławnych na łono Kościoła rzymskokatolickiego odbywały się w asyście wojska lub policji” – mówi Tyma.

Ukraińcy, którzy angażowali się w sprawy swojego narodu, byli aresztowani, bici, a zdarzało się, że nawet zabijani. Polska władza burzyła cerkwie i skutecznie ograniczała działalność ukraińskich stowarzyszeń. Ci, którzy nie chcieli się podporządkować polskiej władzy, byli straszni wywózkami. „Według zachowanych dokumentów celem akcji z lat 1937-1938 miała być całkowita polonizacja obszarów na zachód od Buga oraz maksymalne umocnienie polskich wpływów kulturowych na wschód od niego” – mówi Tyma. Plany te nie zostały zrealizowane ze względu na wybuch II wojny światowej.

Mimo tej polityki polskich władz ponad 100 tys. obywateli narodowości ukraińskiej wzięło udział w walkach po stronie polskiej podczas kampanii wrześniowej. 10 tys. z nich zginęło w obronie II RP.

Dla wielu jednak Polska była państwem wrogim. Tyma mówi: „Antyukraińska i restrykcyjna polityka wobec Ukraińców w międzywojniu powodowała, że nie uznawali oni Polski za swoją ojczyznę, a wielu najbardziej świadomych narodoowo oceniało okres lat 1918-1939 jako polską okupację”.

Kiedy podczas wojny powstała UPA, walcząca o niepodległą Ukrainę, stosu-

• Prezydenci Polski Andrzej Duda i Ukrainy Wołodymyr Zełenski oddają hołd ofiarom rzezi wołyńskiej w czasie nabożeństwa ekumenicznego w katedrze św. Apostołów Piotra i Pawła w Łucku, 9 lipca 2023 r.

FOT. KPRP / JAKUB SZYMCIUK

Iza Chruślińska

Sploty. O Ukraińcach z Polski. Rozmowy z Piotrem Tymą

wyd. słowo/ obraz terytoria, Gdańsk 2023

nek do tej formacji wojskowej był mocno zróżnicowany. Tyma, który sam nie może tamtych czasów pamiętać, bo urodził się w 1966 r., cytuje opowieści swego ojca: „Niektórzy oddaliby partyzantom ostatnią koszulę, uważali ich za swoich obrońców. (...) Jednak byli też tacy, którzy nie chcieli pomagać, jedni z biedy, gdyż po przejściu frontu sami prawie nic nie mieli, inni z oportunistycznym. W Polsce nie chce się przyjąć do wiadomości, że wśród ludności ukraińskiej panowały zróżnicowane postawy. Część wsi sympatyzowała z ukraińskim podziemiem, ale były też wsie czy rodziny prokomunistyczne, nastawione do UPA wrogo. W niektórych miejscach poczucie tożsamości ukraińskiej było słabo ukształtowane – tam UPA odbierano jako obcą i wrogą, jak każdą uzbrogoną i wymuszającą posłuch formację”.

W „Splotach” czytamy też o skutkach niemieckiej i sowieckiej okupacji, o tym, że Ukraińcy byli tak samo prześladowani jak Polacy. Jednak nie ma w tej książce wybielania. Tyma uczciwie opowiada o ukraińskiej kolaboracji z Niemcami, choć gorzko dodaje, że polska optyka każe dostrzegać tylko jedną stronę medalu: „Gdy na terenach pogranicza ginęli obywatele II RP narodowości ukraińskiej, zazwyczaj trudno znaleźć o tym wzmiankę. O Ukraińcach w policji niemieckiej czy w UPA oraz ich polskich ofiarach informacje są wszędzie”.

Rozmówcy w „Splotach” tłumaczą, że za mord na polskich sąsiadach nie można oskarżać całego narodu, tak samo jak nie można winić współcze-

snych Polaków za prześladowania Ukraińców we wschodniej Polsce. Dobitnie o mechanizmie obciążania zbiorową odpowiedzialnością pisze Paweł Smoleński we wstępie do książki: „Nie ma znaczenia, iż dziadkowie polskich Ukraińców nigdy nie byli na Wołyniu, a wnuki nie odpowiadają za przodków. Wina jest zbiorowa i dziedziczna, ciąży całej społeczności obdarzonej przez polską ludową mitologię czarnym podniebieniem”. I dodaje, że „Ukraińcom nie wolno odczuwać traumy akcji Wisła, bo polskie traumy są przecież większe”.

O tej często bagatelizowanej przez Polaków traumie Tyma opowiada szczegółowo. Kilka tysięcy Ukraińców zostało w konsekwencji działań komunistycznej władzy przesiedlonych w 1947 r. na Ziemię Odzyskane. Wsie były otaczane przez dziesiątki żołnierzy i funkcjonariuszy milicji, ukraińskie rodziny mogły zabrać krowę i kilka przedmiotów, które miały pod ręką. Następnie wchodzili do pociągów, po drodze byli często obrzucani kamieniami. Trafiali do miejscowości, w których nikogo nie znali, na tereny, które były im obce. „Przykładów rozdzielenia rodzin podczas transportu było wiele, wysiedlano poszczególnych członków w różne miejsca Polski lub więziona. Niekiedy dopiero po dłuższym czasie krewni się odnajdowali”. Do 1956 roku przesiedlonym Ukraińcom nie pozwalano wracać na ojcowiznę.

Akcja „Wisła” była, jak mówi Tyma, próbą całkowitej polonizacji Ukraińców z pogranicza, „zniszczenia ich tożsamości narodowej, więzi lokalnych i społecznych poprzez rozproszenie na Ziemiach Zachodnich i Północnych Polski, a także zakazem kulturowania wszelkich ukraińskich tradycji. Do tego należy dodać zniszczenie ukraińskiego dziedzictwa religijnego przez wyругowanie z życia społecznego Cerkwi, zarówno prawosławnej, jak i przede wszystkim grekokatolickiej jako instytucji umacniającej duchowość i tożsamość Ukraińców”. Tyma dodaje dramatycznie, że akcja „Wisła” była wielkim dramatem, „stała się końcem pewnego świata. Świata, w którym Ukraińcy żyli od wieków!”. Po dawnych ukraińskich wsiach zosta-

ły dzisiaj dziczące sady, ślady fundamentów domów i cerkwi.

W tym samym czasie propaganda komunistyczna działała pełną parą, obrzydzając w oczach Polaków mniejszość ukraińską. Do tego stopnia, że jeszcze w latach 80. Ukraińcy bali się opowiadać o swojej tożsamości. Wiedzieli bowiem, że są stale nadzorowani przez służby bezpieczeństwa.

Wychowałem się na Dolnym Śląsku, do Przemkowa, lokalnej stolicy ukraińskiego i lemkowskiego życia kulturalnego i religijnego, miałem pół godziny drogi. Wieś obok mojej rodzinnej miejscowości po II wojnie światowej została prawie w całości zamieszkała przez rodziny przesiedlone z południa kraju, spod Jasła i Sanoka, gdzie od wieków Polacy żyli obok Ukraińców.

Pamiętam, że moi przyjaciele ze szkoły podstawowej 6 stycznia obchodzili hucznie swoje święta. Dopiero jednak po wielu latach dowiedziałem się, że nie mogli uczestniczyć aktywnie w życiu religijnym, ponieważ do najbliższej cerkwi mieli kilkadziesiąt kilometrów. Świątynię grekokatolicką wybudowano w pobliskim mieście dopiero kilka lat temu.

Nigdy nie słyszałem, żeby moi sąsiedzi rozmawiali po ukraińsku. Czy to znaczy, że polityka komunistów po 1945 roku, zmierzająca do asymilacji mniejszości narodowych, została w pełni zrealizowana? Na szczęście nie. Rodziny przesiedlone na Dolny Śląsk kultywowały swoje tradycje w zaciszu domów, język i kultura przetrwały.

Dokładnie o tej niezłomności Ukraińców w Polsce opowiada Piotr Tyma w „Splotach”. I tę właśnie niezłomność widzimy dzisiaj w walczącej Ukrainie. A książka Tymy i Chruślińskiej jest ważnym krokiem na drodze do polsko-ukraińskiego pojednania, którego warunkiem jest mądra i rzeczowa rozmowa o bolesnej przeszłości. ●

Arkadiusz Gruszczyński

• Teksty w dziale Opinie wyrażają poglądy autorów i nie muszą odzwierciedlać stanowiska redakcji